

YU ISSN 0027-8084
UDK 808.61./.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIII/3—4

БЕОГРАД
2000

Digitized by Google

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXIII

Св. 3–4 (2000)

САДРЖАЈ

Грамматика и нормативистика

- Каже се: *СЕО ПОРЕД ЊЕ*, али не и: **УСТАО ПОРЕД ЊЕ*; зашто?
(МИЛКА ИВИЋ) 185
- О граматичко-семантичким проблемима исказа *стало ми је до некога / до нечега* (ЕГОН ФЕКЕТЕ) 188
- Белешке о категорији јединичности у српском језику
(БОГДАН Л. ДАБИЋ) 198
- Репартиција и конкуренција наставака генитива множине именица женског рода са сугласничком скупином на крају основе
(БРАНИСЛАВ ОСТОЈИЋ) 204
- Суфикс *-иста/а* у српском стандардном језику (БОЖО ЋОРИЋ) 211
- О краћењу дужина првих компонената именичких сложеница у српском језику (СТАНИМИР РАКИЋ) 236
- Лейлици* или *леј(ј)елица*? (За чвршће критеријуме нормирања)
(МИЛАН ШИПКА) 244
- Неједнаки облици једног глагола (*жвакајти/жвајтајти*) (АСИМ ПЕЦО) 254

Лексикологија и семантика

- Експресивна лексика у најновијем омладинском жаргону и у савременом српском језику (социolingвистички аспекти употребе и развоја)
(СТАНА РИСТИЋ) 257
- Ошћи до кумине куће* (ПРВОСЛАВ РАДИЋ) 273

Историја књижевног језика

- Настанак и структура српског књижевног језика (БРАНКИЦА ЧИГОЈА) 279

Етимологија и ономастика

- Приче* (НЕДЕЉКО БОГДАНОВИЋ) 295

Прикази

- Данко Шипка, *Основи лексикологије и сродних дисциплина*
(ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК) 301
- Правопис српскога језика – Приручник за школе*
(МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ) 307
- Иван Клајн, *Лингвистичке студије* (Партенон, Београд, 2000)
(БОРЂЕ ОТАШЕВИЋ) 318
- Ранко Бугарски, *Лица језика (социolingвистичке теме)*
(ВЛАДО ЂУКАНОВИЋ) 321

<i>Симпозиј о босанском језику и поводом њега</i> (БРАНИСЛАВ БРБОРИЋ)	326
Из савремене руске србистике (В. П. Гудков, <i>Славистика. Србистика</i> . Москва, МГУ, 1999) (СРЕТО ТАНАСИЋ)	333
О <i>Речнику</i> Милоша Московљевића (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	338
Отворена књига (Милан Шипка, <i>Зашто се каже?</i> , Популарна лингвистика 3, ЦПЛ Београд / Прометеј, Нови Сад 1998, 272) (БРАНКИЦА ЧИГОЈА)	343
Библиографија	
Библиографија радова из морфологије и творбе речи (1950–2000) (МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ и ВЕСНА ЛОМПАР)	345
Прилози	
Видови диференцијације између говора и књижевнојезичке норме (БЛАЖО МИЛИЋЕВИЋ)	381
Нове и незабележене речи — грађа (II) (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ)	387

СТАНИМИР РАКИЋ
(Београд)

О КРАЋЕЊУ ДУЖИНА ПРВИХ КОМПОНЕНАТА ИМЕНИЧКИХ СЛОЖЕНИЦА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ¹

Аутор у раду доказује како у српском језику важи правило да се дуги слогови првих компоненти у именичким сложеницама крате и када су акцентовани.

У литератури је познато правило да дуги слогови у новоштокавском наречју не могу стајати испред акцентованог слога (в. Маретић 1963: 124, Белић 1951: 118, Брабец, Храсте и Живковић 1954: 15). Ако се који дуг слог у творби речи нађе пред акцентом, он се аутоматски крати: зљб > зубобоља, глава > главосеча, блâг > благосѣање. Правило о краћењу предакценатских дужина је, дакле, одавно познато. Оно се може формулисати на следећи начин:

(1) све предакценатске дужине једне речи се скраћују.

У овом прилогу желимо да покажемо да се дуги слогови крате у именичким сложеницама и кад су акцентовани.² Желимо, дакле, да покажемо да важи правило:

(2) у именичким сложеницама дуги слогови првих компонента крате се и када су акцентовани.

Ради доказа овога става размотрићемо детаљно акценте и дужине у корпусу именичких сложеница које је из *Речника срѣскохрватскога књижевног³ језика* ексципирала Душанка Вукићевић у раду „Именичке сложенице у савременом српском књижевном језику“ (в. *Зборник XXXVIII/1*, 1995). Корпус који је саставила Душанка Вукићевић (даље корпус ДВ) се може критиковати због укључивања неких речи које пре припадају тзв. сложено-суфиксалној творби него чистом слагању. Тако нпр. корпус ДВ укључује речи *голдсеминице, краснойѣ-*

¹ Према евиденцији којом располажемо чини се да правило краћења које разма-трамо у овом прилогу такође важи и у хрватском језику.

² У Ракић (1996) показали смо да се дуги слогови крате пред одређеним врстама суфикса. У овом прилогу показујемо да се дуги слогови првих компонента именичких сложеница редовно крате и када су акцентовани.

³ Матица српска, Нови Сад 1967-1976. Прва три тома су издана у заједници са Матицом хрватском. Загреб. У даљем тексту ознака за *Речник* је РМ (Речник Матице).

сац, књиговођа, криволовац итд. које се природније растављају на делове *голосемен* + *ице*, *краснојис* + *ац*, *књиговод* + *ја*, *криволов* + *ац* како због њиховог значења, тако и због општег теоријског става да у творби у српском језику (а и хрватском) извођење има предност над слагањем (в. Белић 1936, 1950, Бабић 1986). Овај недостатак корпуса ДВ није, међутим, нарочито значајан за тестирање хипотезе о краћењу дугих слогова првих компонената, јер и поред проширеног скупа примера хипотеза важи готово 100%, тј. има само пар изузетака.

Постакценатске дужине првих компоненти се такође већином крате, али је укупан број таквих примера мали јер су прве компоненте сложеница најчешће једносложне.

Неке уочене грешке у корпусу смо исправили. Тако смо нпр. именицу *генералшић* пренели из скупа сложеница *придев* + *именица* у скуп сложеница *именица* + *именица*. Овакве интервенције су биле врло ретке и њихов утицај на резултат наше анализе је занемарљив.

1. Од 413 именичких сложеница типа *именица* + *именица* 139 има акценат на првој компоненти, а преостале имају акценат на везном вокалу или на другој компоненти. Од ових 139 сложеница краћење акцентованог слога се врши у 54 сложенице, док су у преостале 83 сложенице ти слогови иначе кратки. Наводимо списак првих компоненти и сложенице у којима се врши краћење:

(3) бђг, бђга (бђгомрђк, бђгосђн, бђгочђст);

брђд, брђда (брђдовођа, брђдолом);

вђд (вђдокрђг);

вђно (вђногђрје, вђногрђд, вђнодђл);

влђк (влђковођа);

вђз (вђзовођа);

врђбац (врђпсеме);

гђс (гђсовђд, гђсомђтар);

гђз (гђзомђтар);

генђрђл (генђрђлштђб);

жђл (жђлопђјђв);

жђч (жђчовђд);

зђма (зђмољђст);

злђто (злђтовђз);

јђје (јђјовђд);

кђрта (кђртометар);

крђн (крђновођа);

крђв (крђвотђк);

кђгла (кђгловођд);

лђкат (лђктометар);

лђст (лђстопађд);

млéко (млѣковѡд);
 муња (муњовѡд);
 ѡм (ѡмомѣтар);
 пíсмо (пíсмосликáр);
 плíн (плíновѡд);
 плѡд, плѡда (плѡдорѣд);
 пўт (пўтовођа, пўтопíс);
 рѣд (рѣдослѣд);
 рўка (рўкопомѡћ, рўкохвáт);
 свѣтло (свѣтломрáк);
 свíња (свињѡдух);
 слўз (слўзѡток);
 срѣда (срѣдопѡст);
 стрѡј (стрѡјобравáр, стрѡјовођа, стрѡјопушка);
 сўнце (сўнцѡтрáк);
 тѣло (тѣловежба);
 трн (трнбѡба);
 хвáла (хвáлоспев)
 хѡр (хѡровођа);
 цѣв (цѣвовѡд);
 шíљак (шíљѡрѣп);
 чўвáр (чўвáркуђа).

У примерима *чўвáркуђа* и *генерáлишíѡб* крати се дужина изван првога слога под акцентом, а у примеру *мíсírбаба* дужина другог слога после акцента није скраћена.⁴ Оваквих примера има мало јер су прве компоненте углавном једносложне.⁵ У осталим ретким случајевима када су прве компоненте вишесложне и носе дужину (нпр. *маíе-роубица* vs. *маíшѣр* и *раучнѡвођа* vs. *рáчун*), акценат не пада на прву компоненту, па се преакценатске дужине нормално крате. Приметимо да су у свим сложеницама краткосилазни акценти, сем у сложеницама *шíрнбѡба* (< *шíрн*), *чўвáркуђа* (< *чўвáр*), *генерáлишíѡб*, *врáйсеме* (< *врáбац*). За све ове сложенице је заједничко да акценат непосредно претходи другој компоненти чија је основа једносложна.

Краћења нема ни у речи *фѣдермáдрац*, али акценат на обе компоненте показује да је то у ствари полусложеница. Остаје без краћења једино пример *мíсírбаба*, али се и тај изузетак може вероватно правдати позицијом вокала пред групом сонант + сугласник.

⁴ У РМ уз именицу *Мíсír* 'старо име за Египат' стоји заст.

⁵ У примерима *шíљѡрѣп* и *врáйсеме* прве компоненте се крате за један слог.

ступају од облика императива у првом делу: њена статистика даје, дакле, за право Стевановићу.⁸ Због малог броја сложеница у којима прва компонента није императив, а који је ипак већи од шест које наводи Вукићевић, ове сложенице је можда исправније звати глаголским, а краћење разматрати у односу на основу прве компоненте без обзира на то који је то облик. У нашој анализи ми смо тако и поступили.

У корпусу који разматрамо има 102 примера именичких сложеница глагол + именица.⁹ У 91-ом примеру сложенице имају кратак акценатовани слог на првој компоненти, а преосталим примерима је акценат на везном вокалу¹⁰ или на другој компоненти.¹¹ У 64 примера основа прве компоненте је без дужине,¹² а у преосталих 38 примера се у првој компоненти сложеница јављају глаголски облици,¹³ који изван сложенице носе акценатовану или неакценатовану дужину. У 7 примера се преакценатске дужине у сложеницама крате (*вуцибаџина*, *вучимјешина*, *вучимџила*, *лижилџнац*, *џресисабљица*, *џуцибаџина*, *џејидлака*¹⁴), а у 1 примеру — *кљџдрво* нема краћења дужине. У преосталих 30 примера дужине на првим компонентама се крате било да су акцентоване или се јављају после акцената. Актуелне примере краћења дужина под акцентом бележимо у следећим примерима:

- (5) врати (вратимџ);
 гули (гуликожа);
 дражи (драживашка);
 кџси (кџсизџб);¹⁵
 масти (мастибрк);
 млати (млатишума);
 музи (музикрава);

⁸ Маретић (1963: 392) примећује да није „довољно протумачено ни у нашој ни у славенској ни у индоевропској граматици“ зашто је узет императив у тим сложеницама. Стевановићев одговор на то питање јесте да императив „може имати квалификативно значење“. Ово је умесно запажање, али не и потпун одговор. Други, а према нашем мишљењу и претежнији разлог за употребу инфинитива је тај што императив као и именица може имати независну функцију у реченици, он се нпр. не мора слагати са субјектом реченице. Императивне сложенице су најчешће подругливи, пејоративни називи особа или називи биљних и животињских врста. Функција назива се најбоље остварује његовом независном позицијом у реченици, а то се постиже спајањем са императивом. Тако и у енглеском језику је *pickpocket*, а не *pickspocket.

⁹ Корпусу ДВ додали смо пример *џресисаџа*.

¹⁰ То је вокал /u/ у свим примерима сем у *грџбџед*, *незнџбог*, *вџзоглава*, *вџјоглава*.

¹¹ Ако је у сложеници акценат на другој компоненти као нпр. у именици *вучимџила* (< *вучи*) преакценатска дужина се крати према познатом правилу (1).

¹² Нпр. *лџмиврџи* према императиву *лџми*, *болџглава* према *бџли* или *вџјоглава* према *вџј*.

¹³ Најчешће императив, а у неколико примера и неки други глаголски облици (Вукићевић 1995: 162).

¹⁴ Према инфинитиву *џџаџи*.

¹⁵ У Вукићевић (1995) је у сложеници *кџсизџб* грешком уписан дугоузлазни акценат.

мѹти (мѹтивода, мѹтикаша, мѹтимѹр);
 навлѹчи (навлѹчикапа);
 пѹли (пѹливетар, пѹлидрѹце, пѹликожа, пѹликуѹа);
 сѹци (сѹцикеса);
 трѹси (трѹсисвијет, трѹсигаѹа);
 трѹни (трѹнигѹз);
 трѹпи (трѹпиказна);
 тѹжи (тѹжибаба);
 тѹци (тѹцибрат);
 вѹзати¹⁶ (вѹзоглава).

У 23 примера бележимо краћење дужине под акцентом; једино у примеру *кљѹјдрво* нема краћења, вероватно услед позиције вокала пред групом сонант + сугласник. У сложеницама *грѹбедјед* (< *гребе*),¹⁷ *исѹичаша* (< *исѹиј*), *ѹрѹливода* (< *ѹрѹлиј*), *рѹзбибрига*, *рѹзбивѹјска*, *рѹзбигѹз*, *рѹзбийѹга* (< *рѹзбѹј*) остварује се краћење неакцентоване дужине. Насупрот 30 примера у којима се остварује краћење дужина стоји само 1 пример у којем то краћење изостаје (*кљѹјдрво*), а и тај један изузетак није убедљив због могућег дужења пред сонантом.

Стевановић (1981) примећује да је у овим сложеницама уопштен краткоузлазни акценат на првом слогу. Ово није сасвим тачно јер се у извесном броју примера јавља и акценат на везном вокалу, а такође и на другој компоненти ако је вишесложна. Узлазни акценат на првој компоненти може се у великој већини примера вероватно објаснити клитизацијом друге компоненте која у тим случајевима углавном има једносложну основу.

4. Међу именичким сложеницама број + именица ретко су испуњени услови за краћење тако да се оно јавља само у пет сложеница. То су сложенице *ѹѹшѹбѹј*, *ѹѹшѹлисѹ* < *ѹѹш* и *сѹдѹѹаво*, *сѹдѹклас*, *сѹдѹкожа* и *сѹдѹкуѹа* < *сѹдѹ*. Примере типа *двѹброј*, *ѹрѹбич*, *јѹднѹѹрег*, *ѹрѹдсан* нисмо узели у обзир јер се /о/ може схватити као везни вокал. У примеру *ѹрѹбѹј* наилазимо на интересантно одступање — дужину на везном вокалу, али РМ бележи и дублет са краткоћом — *ѹрѹбѹј*.

Д. Вукићевић је забележила и 4 примера именичких сложеница у којима је прва компонента заменица. У две од њих врши се краћење *сѹмокрв*, *сѹмолеѹ* vs. *сѹм*.

Можемо закључити да у скупу именичких сложеница краћење дужине прве компоненте под акцентом једва има који изузетак. Постаценатске дужине прве компоненте се такође у великој већини примера крате, мада укупан број таквих примера није велики.

¹⁶ То је облик инфинитива; императив је *вѹжи*, презент *вѹжѹм*, *вѹжѹш*, *вѹжѹсѹ*, а тих облика нема у сложеници.

¹⁷ 3. л. јед. сад. времена.

Вукићевић, Д. 1995. Именичке сложенице у савременом српском књижевном језику, *Зборник за филологију и лингвистику*, XXXVIII/1.

Резюме

Станислав Ракич

О СОКРАЩЕНИИ ДОЛГОТЫ ПЕРВЫХ ОСНОВ СЛОЖНЫХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ

В литературе известно соблюдены что в словах в штокавском диалекте долгие слоги не могут стоять перед тоновым ударением. В настоящем очерке автор показывает что в сложных существительных долгие слоги первых основ сокращаются и даже находятся под тоновым ударением.